

De straffedømtes statsborgerlige rettsløshet.

Av cand. juris HANNE-MARIE TJENSVOLL.

Samfundet har alltid forsøkt å beskytte sig mot angrep på den gjeldende rettsordning. Men måten og begrunnelsen for å straffe har som bekjent variert sterkt. Oprinnelig var gjengjeldelsesprinsippet det herskende. »Og har noen tilføiet sin neste noen men, skal det gjøres med ham likesom han har gjort; brekk for brekk, øie for øie, tann for tann«, som Moseloven så klart uttrykker det.

I en eller annen form har gjengjeldelsestanken stadig gått igjen i all strafferett, om det nu har vært soningsmomentet, avskrekkelsesmomentet eller den rene, skjære hevnefølelse som har vært mest fremtredende. Men i de senere tider har et nytt prinsipp trengt sig mer og mer i forgrunnen: opdragelses- og forbedringsprinsippet, gjenopreisningsprinsippet som vi også gjerne kunde kalle det.

Vi finner spor av det alt hos noen av de greske filosofer. Vi ser hvordan det blir tatt op av den katolske kirke, som vil benytte fengselsopholdet til å gjenreise fangene moralsk, og siden av fengselsreformatorene fra John Howard og nedover, som ved siden av åndelig påvirkning prøver å forbedre fangene først og fremst ved å venne dem til arbeide. Fangebehandlingen skulde ta sikte på å vekke og stimulere deres bedre egenskaper, utvikle deres moralske instinkter, skape ordentlige arbeidsvaner hos dem og »såvidt mulig loslate dem fra fengslet som bedre menn og kvinner, både fysisk og psykisk, enn da de kom inn« (Gladstonekomiteen 1895).

Særlig blev det amerikanerne som med begeistring grep

tanken om å opdra forbryterne. For dem betydde det mindre at forbrytelsen skulde sones, det var ikke menneskets og den menneskelige rettferdighets oppgave å pålegge straff, ettersom bare den Allvitende kunde kjenne hjertene og måle skylden. Den menneskelige rettferdighet kunde ikke gjøre annet enn å beskytte den sosiale orden, beskytte samfundet. Og det opnås best ved å opdra den tidligere forbryter til en bra samfundsborger. Er det ikke også allid den nødvendige omkostning som skal til for å gjenopreise forbryteren som er »den rette gjengjeldelse»? spør Brockway.

På den berømte første nasjonale fengselskongress i Cincinnati i 1870 blev det vedtatt en prinsipperklæring som er enestående i sitt moderne syn, i sin glødende tro på opdragelsen og i sin varmhjertede hjelpsomhet overfor medmenneskene. En prinsipperklæring som det kan være godt å tenke litt på i våre dager også.

»Opdragelsen er den vitale kraft når det gjelder å forbedre menn og kvinner. Hensikten er å styrke intellektet, å skape selvrespekt, å stimulere til høiere mål og gi en sund erstatning for lave og lastefulle fornøielser.«

Hvordan skal så denne opdragelsen være? Jo, »et fengselsopphold som virkelig skal være forbedrende, må vinne den dømtes vilje. Han skal forbedres, men hvordan er det mulig når han befinner sig i en tilstand av fiendskap? — Derfor må fangens selvrespekt pleies til det ytterste og all mulig anstrengelse bli gjort for å gi ham hans menneskeverdighet tilbake. Det finnes ikke noe større mistak i hele straffepleien enn den utstuderte degradering og nedverdiggelse som påføres som en del av straffen. Slikt ødelegger enhver bedre trang og impuls. Det knekker den svake, irriterer den sterke og setter alle ute av stand til å innordne og forbedre sig. Det tramper ned der vi vil reise op, og er like ukristent i prinsippet som politikken er uklok.«

Dessuten må det bli antatt mer omfattende og systematiske metoder for å redde de løslatte ved å forsyne dem med arbeide og opmuntre dem til å gjenopreise karakteren og

gjenvinne deres tapte stilling i samfundet. Samfundet har ikke opfyldt hele sin plikt mot forbryteren når det har straffet ham, og heller ikke når det har forbedret ham. »Når det har reist ham op, har det videre plikt til å hjelpe med å holde ham oppe.«

Og til slutt: »Skjønt denne kongress ikke vil dekke forbryteren for det rettferdige ansvar for hans misgjerning, så anklager den samfundet for å være i ikke liten grad ansvarlig for krenkelsene av de rettigheter og angrepene mot de interesser som føres av forbryterklassen. Tar samfundet alle de skritt som det lett kan ta for å forandre eller i det minste forbedre de samfundsforhold som leder til forbrytelser, eller når forbrytelsen er begått for å helbrede de tendenser som er skapt av disse forhold? Det kan ikke foregis å være tilfellet. La derfor samfundet legge sig saken alvorlig på samvittigheten og arbeide for å ta skjene i en annen hånd, både på den ene og den andre måten. Forargelsene, er det sagt oss fra et høit hold, må komme, men det er uttalt et særlig ve over dem som de kommer fra. La oss ta oss i akt for at dette ve ikke faller over vårt hode.«

Nærmere kommentarer skulde være overflødige. La oss bare legge til de antropologiske, patologiske, fysiologiske, psykologiske, psykiatriske og sosiologiske undersøkelser i vår tid, som enn mer har rokket ved samfundets selvrettferdige straffehandhevelse og underbygget og styrket kravet om mer hensiktsmessige kriminalpolitiske metoder.

Hvordan er så situasjonen hos oss i dag?

Det nye syn på forbrytelsene og forbryterne har vunnet mer og mer terreng og har også preget lovgivningen. Alle er vi så skjont enige om at det ikke er nok å slå ned på forbryteren og straffe ham. Det var straffelovkommisjonen av 1885's store fortjeneste å åpne veien for slike reformer. Både straffeloven og fengselsloven er i all fall delvis gått inn for gjenopreisningsprinsippet. Det er ikke bare den gjerding som er begått vi konsentrerer oss om, men vi tenker

også på det menneske som begikk den. Vi er ikke bare op- tatt av fortiden og av å straffe det som er gjort, men vi spør også etter hvordan vi best hindrer forbrytelser i frem- tiden. Og da kommer vi ofte lengst ved å gi vedkommende en chance til å forbedre sig. Derfor blir ofte påtalen und- latt eller dommen stillet i bero på betingelse av at ved- kommende en viss tid holder sig borte fra gjentagelser, står under tilsyn av verneforeningen, tar opphold i verne- hjem eller lærehjem, melder sig inn i en avholdslosje, tar fast arbeide og lignende. Og ved fullbyrdelsen av straffen skal fengselsbehandlingen også ta sikte på å forbedre fangen og gjøre ham skikket til å gå tilbake til samfundet som et rettskaffent og nyttig menneske. Fengselsloven og fengsels- reglementet gjør det dessuten til en plikt for fengslet å dra omsorg for at fangen finner passende oppholdssted og ar- beide når han blir loslatt. Fengslet skal da tre i forbindelse med selskaper som virker i dette øiemed. Samtidig gir sta- ten store bidrag til verneforeningene, et tydelig eksempel på at samfundet er sig bevisst sitt ansvar for å hjelpe en tidligere fange til å gå ut i samfundslivet og bygge sin til- værelse op igjen.

Men hvad loven gir med den ene hånden tar den tilbake med den andre. Hermed siktes til de bestemmelser i straffe- loven og i andre lover, nu sist i alderstrygdloven, som innskrenker den straffedomtes borgerlige rettigheter og setter ham i en vanskeligere stilling enn andre. Mens man på den ene siden har et åpent blick for at det gjelder å hjelpe en loslatt med å forsyne ham med arbeide og opmuntre ham til å gjenopreise karakteren og gjenvinne sin tapte stilling i samfundet, så er man på den annen side optatt av å sette uverdighetsstemplet på ham, hindre ham i hans arbeidschanser og ta fra ham støtten i alderdommen. Det som hovedstraff skal være er han forholdsvis snart ferdig med, men tilleggsstraffen og de andre følger må han slepe på i lange tider, kanskje for alltid. For mange behø- ver disse følger ikke bety så meget, men andre rammer de

meget hårdt, og det nettop de bedre, de som har både viljen og evnen til å bygge sin tilværelse op igjen. Når selve straffen er avsonet, begynner den først for alvor for disse: Da skal de kjempe mot sin egen mindreverdighetsfølelse og andres fordom og uforsonlighet. Og så skal attpå lovgivningen være med på å legge sten til byrden i stedet for å hjelpe til og bygge op. Dette smaker ikke lite av tidligere tiders tilstander, da fengselsopholdet bare var »forvaring« til den virkelige straff kunde fullbyrdes. Med den forskjell mellom barbariske og mer eleverte tider at straffen for gikk ut på en rekke korporlige lemlestelser, mens den nu gå ut på borgerlige lemlestelser.

Straffelovens tilleggsstraffer og de følger som også andre lover knytter til en straffedom har alltid hatt sine motstandere hos oss. Selv i 1902 da vår nugjeldende straffelov blev vedtatt var det meget delte meninger om regelen om fradømmelsen av de statsborgerlige rettigheter i Stortinget, således stemte 32 odelstingsrepresentanter imot og 47 for den famose bestemmelse i straffelovens § 30, 2 første punktum. Da mønsteret for den gjeldende alderstrygdlov blev vedtatt i 1923, stemte 21 av de tilstedeværende i Odelstinget imot bestemmelsen om at de som var fradømt de statsborgerlige rettigheter skulde være utelukket fra å få alderstrygd. I Lagtinget foranlediget ikke bestemmelsene noen bemerkninger.

Særlig i den senere tid har motstanden mot tilleggsstraffene gjort sig sterkt gjeldende. I 1934 protesterte skifteforvalter Omsted både i dagspressen og fagpressen sterkt mot den måten tilleggsstraffen praktisertes på her i landet og de uheldige følger den førte med sig. På Den Norske Kriminalistforenings møte i 1935 tok fengselsdirektor Nissen i sitt foredrag »Straffelovens grunnprinsipper må moderniseres« også op spørsmålet om det automatiske rettighetstap, som blev fordømt på det skarpeste. I Danmark tapes ikke de borgerlige rettigheter i og med en viss straff, de skal bare frakjennes hvis vedkommende »finnes å ha gjort sig skyldig i en i den offentlige mening vanærende handling« — § 78

i straffeloven av ¹⁵/₄. 1930, trådt i kraft i 1933. I Sverige er bestemmelsene om tilleggsstraffen stadig blitt mildnet. Etter de nye bestemmelser i 1936 kan embedsmenn og andre offentlige tjenestemenn bli fratjent tjenesten og annen offentlig befattning når de idømmes straffarbeidsdom — 2 kap. § 18 i loven av ⁵/₆. 1936. Men tapet inntreer ikke automatisk og frakjennelsen skjer bare på bestemt tid. (Utviklingen i Sverige er behandlet av hovrättsassessor Th. Munck af Rosenschöld i tidsskriftets 3dje hefte 1936.)

Vi skulde ha grunn til å tro at tiden var inne også hos oss til å få rettet på de uheldige bestemmelser om tilleggsstraffen. Men hvad skjer? I Stedet for en reform, får vi alderstrygdloven av 1936 som fortsetter i den gale retningen og utdyper mislighetene enn mer, uten at en eneste stemmer imot denne gangen.

Spørsmålet om tilleggsstraffene er derfor så langt fra løst hos oss. Og det kan være av interesse å kaste ett blikk på de bestemmelser vi har, hvad som ligger bak dem og hvordan de virker.

Ser vi på de historiske forutsetninger for de nugjeldende bestemmelser, vet vi at vår tidligere kriminallov av 1842 heller ikke kjente noen egentlige æresstraffer, som direkte gikk ut på å ramme den straffedømtes ære. Men også den gang hadde vi bestemmelser som hindret en straffedømt fra å innta stillinger og utøye rettigheter eller drive visse næringsveier, som han ved den straffbare handling mentes å ha vist sig uskikket til. Dels finner vi slike bestemmelser i kriminalloven selv i kap. 1 §§ 14, 33, 34 og 35 om avsettelse og embedstap, kap. 10 § 25 om tap av valgbarhetsrett og kap. 1 § 5 om tap av næringsrett. Dels finner vi dem i andre lover, som f. eks. i grunnlovens §§ 52 og 53 om suspensjon og tap av stemmerett for den som var anklaget for eller dømt til straffarbeide, avsettelse eller til fengsel for en forbrytelse omhandlet i kriminallovens kapitler om mened, tyveri, røveri eller bedrageri. Andre lover av betydning var eksempelvis loven av ⁸/₆. 1818 om bor-

gerskaps meddelelse til handlende, loven av $\frac{8}{9}$. 1818 angående meglers ansettelse, deres plikter og rettigheter, loven av $\frac{20}{7}$. 1824 angående forlikelsesvesenet, loven av $\frac{14}{1}$. 1837 om formannsskaper. Det krevtes for å opnå disse stillinger dels »ustraffelig vandel«, dels at man ikke hadde mistet stemmeretten, for meglere at man hadde »et godt rykte samt ei var funnet i tollsvik eller annen mislig handling«, og for håndverkere i følge Lovbokens 3-7-1 at man »ikke klarligen overbevises om noen uærlig og lastelig misgjerning, hvilken man ikke hos Gud eller øvrigheten haver avsonet«.

Denne ordning var lite tilfredsstillende og manglet både system og sammenheng. Hvorfor kreve så ulike betingelser for å opnå de forskjellige erhverv og stillinger? Hvorfor f. eks. kreve ustraffelig vandel hos sakforere og handelsborgere, men ikke hos lærere og leger? Hvorfor tape stemmeretten for brevbrudd, men ikke for falskneri? Hvorfor dømme den som er i stilling uverdigg til å inneha den, men ikke den som ennå ikke har opnådd noen? Bestemmelsene i kriminalloven var dessuten av en slik absolutt karakter at det ikke var noen anledning til å ta individuelle hensyn. Selv den minste straffbare handling hadde til følge tap av disse rettigheter, og det til og med for alltid, mens de andre land for det meste bare satte et tidsbegrenset tap når det gjaldt mindre graverende handlinger, og ofte også overlot det til domstolen å bestemme hvorvidt slikt tap skulde idømmes. Visstnok var regelen blitt betydelig lempet på i den senere tid ved loven om æresopreisning av $\frac{6}{8}$. 1897. En slik æresopreisning ophevet alle de innskrenkninger dommen hadde ført med sig, men den betydde i alle tilfeller en oppripping i en gammel sak, som mange kviet sig for.

Straffelovkommisjonen av 1885 var opmerksom på disse mangler. Og den forsøker også å skape større plan over ordningen, men bare med delvist hell. Og i stedet for å la de nye prinsipper kommisjonen ellers gav så sterkt ut-

trykk for også få innflytelse her, så foretar den delvis en skjerpelse fordi den mente at den tidligere lovgivning var for slapp i visse henseender.

Resultatet var i første rekke §§ 29 og 30 i straffeloven. I det vesentlige var paragraffene i utkastet lik den nugjeldende lov.

I § 15 settes tap av offentlig tjeneste op blandt hovedstraffene. I § 29, 1. blir tap av offentlig tjeneste som den skyldige innehar dessuten også gjort til tilleggsstraff. Det er ikke helt klart hvor langt begrepet offentlig tjeneste går i denne forstand. I omtalen vedrørende utkastets § 6, hvor de som skal anses like med offentlige tjenestemenn regnes op, kommer kommisjonen selv inn på spørsmålet. Den mener at foruten kriminallovens embeds-, bestillings- og ombudsmenn må også de anses for offentlige tjenestemenn som enten ved valg eller utnevning er gitt noen offentlig myndighet i stat eller kommune, eller en særlig troverdighet i bestemte retninger, særlig i forbindelse med en anmeldelses- eller innberetningsplikt. Som eksempler nevnes kommunerepresentanter, ligningsmenn, lagrette- og meddomsmenn, og som eksempel på det siste: jordmodre. Derimot kan det være tvilsomt når det gjelder personer som er ansatt i statens eller kommunens tjeneste uten at det er tillagt dem noen særlig myndighet, f. eks. de som er ansatt ved brandvesenet eller de offentlige arbeider. Kommisjonen mener at det her stemmer best med den almindelige opfatning å betrakte de overordnede som offentlige tjenestemenn, og at det er en grense nedad hvor dette ikke gjelder. På den annen side kan det ikke uten videre antas at de mest underordnede aldri regnes for offentlige tjenestemenn. Det må legges vekt på det mer eller mindre betrodde ved stillingen. Brandmannskaper og sølvverksarbeidere vil således ikke bli ansett som offentlige tjenestemenn, men vel derimot alle departementsfunksjonærer, postbetjenter og telegrafister. Det samme er tilfelle med dem som i følge offentlig ansettelse utøver noen myndighet over andre,

selv om denne myndighet strengt tatt ikke går videre enn den en privatmann i kraft av loven kan utøve over en annen, f. eks. lærere, verger, jernbanekonduktører. Alle overordnede i militære stillinger er offentlige tjenestemenn, men ikke de menige soldater. De stemmeberettigede utøver ingen offentlig tjeneste når de bruker sin stemmerett. Det er også tilfeller hvor en person ikke i almindelighet anses som offentlig tjenestemann, men han kan være det når han utfører enkelte hverv, f. eks. en fogeds kontorist når han administrerer eksekusjonsforretninger. Noen definisjon vil kommisjonen ikke gi, da den synes det mest hensiktsmessige er at de spesielle lover og utnevnesakter uttaler sig om hvad her er ment. Loven om offentlige tjenestemenn av $15/2$. 1918 gir dessverre ingen veiledning, bare i § 30 nevnes det at den som efter denne lov regnes for offentlig tjenestemann også regnes som sådan i forhold til straffelovens § 324 (forseelser i den offentlige tjeneste), ellers har ikke loven tenkt på straffeloven, men bare på hvem som efter »denne lov» skal regnes som offentlige tjenestemenn. I følge flere lover er visse stillinger straffrettslig likestillet med offentlig tjeneste, f. eks. dissentermenigheters prester og forstandere, fiskeriopsynsmenn, apotekere, dyrlæger når de optrer for det offentlige, tilsynshavende med bortsatte pleiebarn, styremedlemmer i krets-sykekassene, arbeidstilsynets og arbeidsrådets funksjonærer, inspektører for tilsynet med ildsfarlige gjenstander, sakførere når det gjelder forseelser mot straffelovens §§ 324 og 325. Noen bestemt definisjon av hvem som regnes som offentlig tjenestemann efter straffeloven har vi altsaa ikke. Men ser vi paa hvad kommisjonen legger til grunn, sammenholdt med enkelte praktiske avgjørelser (P. Kjerschow: Almindelig borgerlig straffelov m. v. — med kommentar, s. 320 og 321), så er det i all fall klart at det ikke skal så store stillingen eller myndigten til for man vil bli regnet som offentlig tjenestemann.

En annen tilleggsstraff er tap av stemmerett i offentlige

anliggender og av adgangen til å opnå offentlig tjeneste § 29, 2. Denne tilleggsstraff er den som har den største praktiske betydning fordi den rammer flest og fordi den har de fleste konsekvenser. Foruten å tape stemmeretten ved stortings- og kommunevalg, tapes også retten til å stemme på almeningsstyre, tilsynsmenn ved saltvannsfisket i Finnmark, hvorvidt det skal gis bevilling til salg og skjenkning av brennevin, retten til å delta og stemme ved folkeskolens kretsmøter, kirkelig stemmerett ved valg på menighetsråd og adgangen til å delta i menighetsmøter o. l. Hvad den offentlige tjeneste angår har loven på denne måten supplert bestemmelsen om fradømmelse av den tjeneste den skyldige innehar med også å hindre en straffedømt fra å få adgang til å opnå sådan tjeneste.

En tredje tilleggsstraff er tap av retten til tjenestgjøring i rikets krigsmakt, § 29, 3. Oprinnelig var dette spørsmål overlatt til den militære straffelovgivning, og proposisjonen måtte derfor endres i overensstemmelse med dette nye ledd. Den militære straffelov inneholder i § 12 tilsvarende bestemmelser som straffelovens § 29.

En fjerde tilleggsstraff er tap av retten til å inneha visse private stillinger som sakfører, læge, dyrlæge, apoteker, jordmor, prest eller menighetsforstander, bestyrer eller lærer ved undervisningsanstalt, opdragelsesanstalt eller barnehjem eller som skibsfører, § 29, 4.

En femte tilleggsstraff er tap av retten til å drive visse næringsveier som blir særlig å nevne i dommen. Den som er fradømt næringsretten kan heller ikke forestå næringsveien for annen, § 29, 5.

Loven har forlatt det tidligere standpunkt. Som regel skjer fradømmelsen ikke for bestandig, og i hvert fall ikke ipso jure. Både de offentlige og de private stillinger og næringsretten kan fradømmes for bestandig, men ellers er fradømmelsen gjort tidsbestemt med undtagelse av den offentlige tjeneste, hvor domstolen står helt fritt. Hvis de private stillinger og næringsretten ikke fradømmes for bestandig, kan ikke domstolen la tapet gjelde for mer enn

inntil 5 år. Når det gjelder stemmeretten og adgangen til å opnå offentlig tjeneste samt retten til tjenestgjoring i rikets krigsmakt er det overhode ikke overlatt domstolen noe spillerum, retten fradømmes i ethvert tilfelle for 10 år, hverken mer eller mindre. Oprinnelig hadde straffelovkommisjonen foreslått 15 års tap i disse tilfeller, men departementet foreslo tiden nedsatt under henvisning til regelen i andre land og i overensstemmelse med den da gjeldende lov om æresoppreisning. Stortingets justiskomite derimot vilde at domstolen i all fall skulde ha et spillerum fra 5 til 10 år.

Tilleggsstraffen begynner ifølge § 31 først å løpe når hovedstraffen er utstått, eller i tilfelle prøveløslatelse — når den skulde vært utstått. Vi må altså regne med både straffetiden + de 10 år, noe de straffedømte selv slett ikke alltid er klar over. Ved benådning kan tilleggsstraffen opphøre tidligere. Ved siden av har vi det særskilte middel »æresoppreisning« eller gjeninnsettelse, som det nu kalles for å få bort det odiose ved betegnelsen. Men dette gjelder bare stemmeretten og adgangen til å opnå offentlig tjeneste, dessuten også tjenestgjoring i rikets krigsmakt hvis dette samtidig er frakjent. Den straffedømte kan i følge § 75 gjeninnsettes i disse rettigheter når det er gått en viss tid, like så lang som straffetiden og i hvert fall minst 3 år, og det godtgjøres at den straffedømte har ført en hederlig vandel i de siste 3 år og efter evne har erstattet skaden ved den straffbare handling. Når det gjelder mindre betydelige straffbare handlinger er adgangen til gjeninnsettelse gjort lettere. Den som har dom under 1 år har rett til gjeninnsettelse når det er gått 5 år, såfremt han i de siste 3 år har opholdt sig her i riket og ikke vites i dette tidsrum å ha gjort sig skyldig i noe straffbart forhold som medfører tap av den borgerlige aktelse.

Straffelovkommisjonen var selv i tvil om det ikke var det riktigste å overlate det til domstolen å bestemme varigheten av tapet også når det gjaldt de statsborgerlige rettig-

heter etter § 29, 2, så meget mer som det var regelen i de fleste andre land. Men kommisjonen var redd for at »en utmåling i en større eller mindre årrekke må alltid bli høist vilkårlig og fremkalle det inntrykk at der mer handles om et sedvanlig straffeonde, tilføiet for dette ondes egen skyld, enn om en forholdsregel hvis inderste grunn dog er å beskytte samfundets viktigste interesser mot misbruk av uverdige«. Hvorfor skulde det være grunn til det akkurat i dette tilfelle, mer enn når det gjaldt de andre interesser og tilleggsstraffer? Hvorfor sette op en særregel når det gjaldt stemmeretten og adgangen til å opnå offentlig tjeneste? Ser vi nærmere på saken, viser det sig at det som spiller inn var at disse rettigheter hadde eller kunde ha en politisk betydning. »Å overlate det til dommeren å begrense tapet vilde«, som det blev sagt under odelstingsdebatten »lede til meget store vanskeligheter og stille dommeren i en meget vanskelig stilling. Nettop fordi det her er tale om politiske avgjørelser, har vi ment at det var uheldig på denne måte fra først av å legge begrensningen av varigheten av dette tap i domstolens hånd« (Hagerup, justiskomiteens formann). Vi fristes til å spørre om det er meningen å beskytte sig overfor dommeren eller overfor den straffedomte! Kanskje var det særlig grunn til å frykte politiske misbruk i årene forut for straffeloven av 1902. Men er ikke det å gi dette spesielle hensyn urimelig vekt i forhold til de andre hensyn vår straffelov legger så stor vekt på? Og er ikke dette å berove de politiske rettigheter, særlig for så lang tid, et tveegget sverd som kan gjøre vondt verre i en vanskelig politisk situasjon? Vi kan f. eks. tenke på de tilfeller vi hadde i 1924 da flere av arbeiderpartiets kjente politikere blev tiltalt for å ha opfordret eller tilskyndet til straffbar handling i følge straffelovens § 140 og for offentlig å ha forsøkt å ophisse noen som horer til den vebnede makt til uvilje mot tjenesten eller til hat mot militære overordnede i følge straffelovens § 134 m. v. (Rettstidende 1924 s. 856, 861 og 866).

Ingen blev idømt så høi straff at tapet av stemmeretten og adgangen til å opnå offentlig stilling inntrådte automatisk i følge § 30, 2, men det var på tale å fradømme dem de statsborgerlige rettigheter på grunn av deres uverdighet. Den ene av dem var blitt fradømt rettighetene i lagmannsretten, for de andres vedkommende anket påtalemyndigheten over at § 29, 2 ikke var blitt anvendt. Høiesterett gikk ikke med på slik fradømmelse i noen av tilfellene. Og mon ikke det var klokt gjort av Høiesterett, likesom det vil være klokt å passe sig for å anvende så høi straff at fradømmelsen må inntreffe? Det vil ikke bare by sig den vanskelighet for domstolene å utmåle tapet i så og så mange år. En domstol kan nok risikere å falle i andre fristelser også. Men det vilde i så fall bli til at man henger de små og lar de store gå, alle de i politisk henseende små som man ikke uten videre har grunn til å frykte politiske misbruk av, og hvor en så stivbenet regel som denne 10 års fradømmelsen er overdreven og hensiktsløs. Må vi ikke gi Abrahamsen rett når han forundrer sig over Hagerups uttalelse: »Fornylig hevdet han på det sterkeste at man ikke på noen måte måtte gjøre noen innskrenkning i det spatium, det spillerum for den fri bedømmelse som dommeren måtte ha i hvert enkelt tilfelle . . . . Man trøster oss med at det er adgang til å få æresopreisning, men det er en vidtloftig og besværlig ting. Man bør ikke dømme en mann strengere enn handlingen krever, og her gjør ikke andre grunner sig gjeldende . . . .«. Noen dissens blev dog ikke optatt da vedkommende ikke antok at det vilde nytte noe, men han vilde ha fremhevet at dette var et brudd på lovens prinsipp, et brudd som ikke hadde noen rimelig motivering.

Dette gjelder i enda høiere grad bestemmelsen i § 30, som setter betingelsene for å kunne fradømme de forskjellige rettigheter nevnt i § 29. Domstolen kan knytte disse tilleggsstraffer til den nærmere bestemte hovedstraff når den skyldige har vist sig uskikket eller uverdig til den

offentlige tjeneste han hadde, når han har vist sig uverdigg til de statsborgerlige rettigheter i følge § 29, 2 og til tjenestgjoring i rikets krigsmakt, og når han vedrørende de private stillinger nevnt i § 29, 4 har gjort sig uverdigg til den for stillingen fornødne tillit, eller såfremt han har krenket plikter som påhvillte ham i kraft av stillingen, og der foreligger fare for gjentagelse. Angående rettighetene forovrig henvises til de i lovgivningen særlig nevnte tilfeller.

Det er visst ingen som ikke er enig i at det må være en slik adgang, i hvert fall hvor vedkommende har vist sig uskikket og særlig hvor det kan være fare for gjentagelse. Det krever samfundets sikkerhet. Mer tvivlsomt er det når det gjelder uverdigheten. Har den straffedømte i og med den straffbare handling vist at han mangler de moralske kvalifikasjoner for stillingen og rettigheten, og kan den regnes som kriterium på at han også mangler dem for en viss tid fremover? Det er selvfølgelig noe som må avgjøres i det enkelte tilfelle.

Blar vi igjennem de senere årganger av Rettstidende, finner vi at Hoiesteretts avgjørelser ser ut til å ha vært nokså ujevne, noe en utenforstående selvfølgelig savner belingelsene til å kunne ta standpunkt til. Hoiesterett viste en lid tendens til å ville gå svært automatisk frem. Det siktes da til den Hoiesteretts meddelelse fra 1931 (Rt. 1931 s. 1181) som fastslår at ved fellelse for annen gangs tyveri antas det at domfeldte bør fradømmes de rettigheter § 29, 2 og 3 omhandler. Det var denne sak skifteforvalter Omsted tok op i forbindelse med en dom mot en 19 år gammel gutt (Rt. 1934 s. 788). Denne dommen fulgtes umiddelbart av dommer i samme retning (Rt. 1934 s. 858 og 918). Etter Omsteds artikkel (Rt. 1934 s. 961) kan det derimot ikke ses at Hoiesterett har henvist til meddelelsen i Rt. 1931 s. 1181 og dommen i Rt. 1934 s. 788, så vi kan sikkert gå ut fra at Hoiesterett ikke nu lenger oprettholder sitt tidligere standpunkt, men avgjør spørsmålet mer individuelt. I en sak kort tid efter (Rt. 1934 s. 986) mot nok en 19 år

gammel gutt skjerpet Høiesterett straffen, men § 29 blev ikke gjort gjeldende til tross for at domfeldte blev betegnet som »en usedvanlig iherdig forbryter«. Han hadde siden 1930 vært siktet for tyveri 8 ganger, 9 dager efter den siste løslatelsen hadde han begått nytt tyveri, noen dager derefter — mens han visste at han var under forfølgning for dette — begikk han hærverk, og kort tid efter forsøkte han sig med et nytt tyveri. Derimot blev de statsborgerlige rettigheter i følge § 29, 2 og 3 under dissens fradømt 3 menn som ikke tidligere var dømt for noen forbrytelse og som hadde avgitt uforbeholden tilståelse også vedrørende tyverier det ikke forelå bevis for. Grunnen var at vedkommende høiesterettsdommere fant at de hadde utvist en slik iherdighet i sin straffbare virksomhet at de ikke kunde betraktes som almindelige førstegangstyver, men nærmest måtte betraktes som profesjonister (Rt. 1935 s. 306). En gardist som hadde stjålet fra sine kamerater fikk 60 dagers fengsel og blev frakjent retten til tjenestgjøring i rikets krigsmakt (Rt. 1935 s. 1089). Mens en militær befalingsmann fikk betinget dom for underslag og forfalskninger uten å bli frakjent stillingen. Det blev av en av de dissenterende høiesterettsdommere hevdet at man efter den oppdragelse og utdannelse, hvis mål er å utvikle orden, disiplin og karakterfasthet, skulde ha en særlig grunn til hos ham å finne en uplettet og hederlig vandel. På den annen side blev det pekt på hans økonomiske vanskeligheter og at hans overordnede hadde anbefalt å frafalle anmeldelsen, og at han var blitt beordret til militærtjeneste til tross for at saken mot ham ennå ikke var avgjort (Rt. 1934 s. 643). En sakfører som tidligere gjentagende var blitt bøtelagt for beruselse og for forseelse mot straffelovens § 326 og som det ofte hadde vært kluss med, blev feldt for beruselse og skjodesløshed med hensyn til inkassomandat, og blev ilagt en bot på 75 kroner. Anken om skjerpelse og lap av sakførerbevillingen blev ikke tatt til følge (Rt. 1935 s. 745).

Om Høiesteret ikke lenger går så automatisk frem i sin

bedømmelse av uverdigheten og uskikketheten, og det kan være vanskelig nok for oss andre å finne noen regel i det hele tatt, så har vi i all fall fremdeles i behold de rigorose bestemmelser i § 30 om at dom på fengsel over en viss tid medfører tapet av visse rettigheter, nemlig tap av enhver offentlig tjeneste den skyldige innehar ved dom på 6 måneder, § 30, 1 første punktum, og tap av de i § 29, 2 nevnte rettigheter ved dom på 1 år, § 30, 2 første punktum. Når det gjelder en straffbar handling som har fortjent så høi straff, bryr ikke Straffelovkommissjonen sig om at tilleggsstraffen »medfører en merkning der vil kunne bli skjebnesvanger for deres fremtidige løpebane« — det tenkes da særlig på de unge. Her gjelder straffen uten videre som kriterium på uverdighet, uten hensyn til den straffbare handling forøvrig og uten hensyn til de mennesker som rammes. Det sondres med andre ord på en helt utvortes måte, hvilket den tidligere ordning blev sterkt kritisert for.

Bestemmelsen møtte også motstand i Odelstinget. Opposisjonen mente at den var både uforholdsmessig og i mange tilfeller vilde være farlig. Heller ikke kunde man skjønne at den var påkrevet når dommeren hadde anledning til å fradømme rettighetene så sant den skyldige ved den straffbare handling hadde vist sig uskikket eller uverdig i det konkrete tilfelle. »Derved gives det spillerum for de humane hensyn som er prinsippet i denne lov, derved gives de (dommerne) det råderum som de efter omstendighetene bør ha, uten at det skader noe berettiget hensyn. Men det motsatte, opprettholdelsen av forholdet således som det nu er, kan komme til å skade i enkelte tilfeller, hvor man minst kunde ønske det« (Abrahamsen).

Også her kom man inn på de politiske vanskeligheter ved saken, denne gangen fra opposisjonens side. Det blev lagt stor vekt på hvor risikabelt det kunde være — særlig i bevegede tider — å ha en slik bestemmelse overfor presseuttalelser (forbrytelser i trykt skrift) i sin almindelighet og spesielt overfor majestetsforbrytelser. »Sådanne æres-

krenkelser kan i bevegede politiske tider lett tenkes å fremkomme, uten at de behøver å tyde på noe egentlig forbryterisk sindelag« (Castberg). Mot dette blev det innvendt at dommeren i så fall hadde anledning til i følge straffelovens § 24 å idømme hefte i stedet for fengsel, hvilket ikke vilde medføre denne følge. Mens opposisjonen mente at det vilde være å bli prisgitt altfor meget til domstolens gode vilje, og at en mann på den måten kunde bli gjort umulig for fremtiden uten å være noen forbryternatur eller forbryter.

Det blev også nevnt tilfeller hvor bestemmelsen vilde kunne ramme meget urimelig, f. eks. ved uaktsomme forbrytelser, uaktsomt drap, uaktsom tilføielse av betydelig skade. En embedsmann som er på jakt dreper f. eks. en mann ved vådeskudd. Mens en almindelig mann vil være ferdig med fengselsstraffen, så mister embedsmannen dessuten sitt embede hvis han får en 6 måneders fengselsdom. På en innvending om de krav man måtte stille til en embedsmanns uangripelighet, blev det med rette svart: »Enn den der er dømt til $5\frac{1}{2}$ måned? Er ikke det noe nær like så forkastelig? Det det kommer an på her er dog ikke enten det er 5 eller 6 måneder eller så og så mange dagers straff, men om vedkommende har vist sig uverdlig til å inneha stillingen« (Castberg).

Det kan også nevnes andre eksempler enn de som var fremme under odelstingsdebatten, f. eks. det særegne forhold i straffelovens § 234, en mors drap av hennes uektefødte barn under fødselen eller innen 1 døgn efter, den såkalte »barnebrøde«. Disse ulykkelige mennesker setter man ellers gjerne i en klasse for sig på grunn av de helt spesielle forhold ved deres forbrytelse. Men de kommer ubønhørlig inn under bestemmelsen i § 30, 2 første punktum, da minstestraften er 1 år. Derfor ser vi mange ganger disse unge pikene det her oftest gjelder fradømmes stemmeretten før de overhode har fått den. Kanskje det ikke betyr så meget å stemme nettop, men det betyr i all fall det for dem at de i 10 år efterat de skulde ha avsonet straffen

bærer den strafferettslige følge av handlingen, den er hverken op- og avgjort for henne selv eller dem hun kommer i berøring med. Det er noe hun ikke kan komme bort fra og noe hun ikke kan holde skjult for andre, når de spør om hun ikke skal stemme og kanskje tjenstvillig undersøker om hun er kommet med i manntallet.

Straffelovkommisjonen hadde fra først av tenkt å få alle følgene av straffen opptatt i straffeloven selv, men opgav det da vanskelighetene blev funnet å være for store. Straffeloven henviser derfor i § 30,5 til lovgivningen ellers idet den bestemmer at frakjennelsen av de i § 29 nevnte rettigheter allene finner sted i de i lovgivningen særlig nevnte tilfeller.

I § 30 sies det ikke noe om når næringsrettighetene skal frakjennes. Derimot finner vi en hel del bestemmelser i straffelovens spesielle del (§§ 88, 140, 141, 162, 204, 206, 211, 217, 218, 225, 278 jfr. 271, 273, 275, 277 —, 297, 298, 336, 383, 422, 435). Ved en forestilling til Indredepartementet hadde Handelslovkommisjonen fremholdt at det burde fortjene overveielse om ikke sådan anvendelse burde skje i ennu noe større utstrekning. Men jo mer man vilde forflere antallet av sådanne spesialbestemmelser, desto mer nærliggende vilde den løsning bli å erstatte samtlige disse spesialbestemmelser med en almindelig bestemmelse svarende til § 30, 4 (opprinnelig § 30, 3), som inneholder en almindelig regel om visse særskilt angitte stillinger. Departementet inntok en slik bestemmelse i forslaget, men uten å la den erstatte de spesielle bestemmelser da det ikke burde være utelukket i enkelte tilfeller å kunne anvende denne tilleggsstraff selv om hovedstraffen skulde være en annen enn fengsel. Justiskomiteen fikk denne tilføielse bort igjen gjennom sitt forslag, da den fant at en slik anvendelse på de vide kretser av næringsveier det her gjaldt: handel, skibsfart, fabrikkdrift, håndverk, skogdrift, fedrift, jordbruk o. s. v. lett vilde kunne lede til vilkårlige og ubillige resultater.

Ellers må vi til den almindelige lovgivning for å få rede på alle de følger en straffedom kan medføre. Her har vi fremdeles grunnlovens bestemmelser i §§ 52 og 53 om suspensjon og tap av stemmerett, mens § 61 gjør valgbarheten avhengig av stemmeretten. Lovene om kommunestyre av 30/9. 1921 har tilsvarende bestemmelser. Domstolloven foreskriver at dommere ikke må være fradømt stemmerett i offentlige anliggender og at lagrette- og domsmenn må være valgbare ved kommunale valg, og sakforere må ha ført en hederlig vandel. For meglere gjelder den tidligere regel i loven av 8/9. 1818. Loven om offentlige tjenestemenn og grunnloven gir betingelsene for ansettelse og avskjedigelse av henholdsvis offentlige tjenestemenn og embedsmenn, uten å nevne noe spesielt om eventuelle straffbare handlinger.

Av slike bestemmelser er loven om håndverksnæring av 25/7. 1913 og loven om handelsnæring av 8/3. 1935 kanskje de som praktisk sett betyr mest. De bestemmer nemlig at den som er fradømt de statsborgerlige rettigheter eller er i det tilfelle grunnlovens § 52 a nevner hverken kan få håndverksbrev eller handelsbrev. Vedkommende er med andre ord hindret fra å gå i gang med noe for sig selv i alle disse årene, og som bekjent kan det være nokså vanskelig for en straffedømt å få noe ordentlig arbeide hos andre. Den som allerede har håndverks- eller handelsbrev mister det derimot ikke i og med en slik situasjon. Det virker unektelig høist besynderlig å gi en bestemmelse ut i det blå om at straffedømte ikke kan opnå disse rettigheter, uansett om de har tenkt sig håndverks- eller handelsvirksomheten, mens lovene slett ikke garderer sig mot dem som driver sådan virksomhet. Kanskje det har virket for hårdt å støte slike ut, men så har man i all fall villet hindre at slike mennesker slapp innenfor ringen når de ikke alt var der.

Alle disse bestemmelser gjelder de arbeidsføre. Men lovgivningen har ikke stoppet med det, men er ute efter de gamle også. Loven om alderstrygd av 16/7. 1936 hvis

pensjoner begynte å lope pr. 1/7. 1937 bestemmer nemlig i § 3 at de er utelukket fra å få pensjon som a) er fra-dømt de i den almindelige borgerlige straffelovs § 29,2 eller den militære straffelovs § 12,2b nevnte statsborgerlige rettigheter og som senere ikke har gjenvunnet dem, b) de som i de siste 5 år for pensjonskrav fremsettes er dømt til eller har avsonet fengselsstraff for eller sittet i tvangsarbeidshus for overtredelse av lovgivningen om løsgjengeri, betleri og drukkenskap eller om underholdsplikt overfor ektefelle og barn.

Til suppleringsbestemmelser § 27 at pensjonen inndras for den tid pensjonisten avsoner frihetsstraff eller sitter i tvangsarbeide, uten at retten er tapt etter § 3.

Når særlige forhold gjør det rimelig kan trygdestyret etter innstilling fra trygdenevnden fravike de vilkår § 3 stiller for det enkelte tilfelle. Og det pensjonskrav vedkommende ellers vilde hatt kan etter trygdenevndens nærmere bestemmelse gå til underhold av familien i nødvendig utstrekning. Er pensjonisten familieforsorger, skal pensjonen i nødvendig utstrekning gå til familien den tid han selv sitter inde.

Også disse bestemmelser har sin egen historie. Det avgjørende har først og fremst vært om den trygd som har vært på tale, uforhetstrygd og/eller alderstrygd, har bygget på innskuddslinjen eller om den har bygget på skattessystemet. De forslag som har holdt sig til innskuddslinjen har ikke godt kunnet ta fra en straffedømt eller en tvangsarbeider den pensjon han har erhvervet sig gjennom sine direkte innskud.

I de tidligere forslag ser vi derfor forholdet spille inn bare i rent spesielle tilfeller. Som regel gjelder at pensjonen bortfaller hvor erhvervsuforheten er pådradd forsettlig. En suppleringsregel er det når Den 1ste parlamentariske arbeiderkommisjon av 1894 bestemmer at pensjonen for erhvervsudyktighet bortfaller når erhvervsuforheten er pådradd i den tid vedkommende lider frihetsstraff eller opholder sig i forbedrings- eller arbeidsanstalt (§ 10).

Det tenkes da på det tilfelle at en fange prøver på å rømme, og så kommer til skade under rømningen. Mindretallet i kommisjonen nevner i det hele tatt ikke noe om de straffedømte.

Den 2nen parlamentariske arbeiderkommisjon av 1900 foreslår ingen slik bestemmelse i sin opregning av grunner som fratrar en trygdet retten til sykepenger eller fri hospitalpleie. Men den foreslår på den annen side at en løpende livrente suspenderes for den tid den trygdede hensitter fengslet i følge dom eller er anbragt i forbedringshus (§ 123).

Først Folkeforsikringskomiteen, Trygdekomiteen av 1907 lar det å være straffedømt få virkelig betydning. Den foreslår at retten til uforlivore skal bortfalle hvis uforheten er pådradd forsettlig eller utførelse av en forbrytelse for hvilken vedkommende ilegges straff (§ 14), og inndrar uforlivoren så lenge livorenyteren avsoner frihetsstraff eller er anbragt i tvangsarbeidshus (§ 76). Mindretallet hadde foreslått en del modifikasjoner, bl. a. at det skulde være tilstrekkelig at uforheten bevislig er pådradd under utførelse av en forbrytelse, uansett om anmeldelse eller påtale undlates eller dommen gjøres betinget (§ 24). Dessuten skulde ikke retten til uforlivore suspenderes ved hvilken som helst liten frihetsstraff eller med engang avsoningen begynner, men bare for den tid utover 1 måned hvori den trygdede lider frihetsstraff. Mindretallet fant det nemlig rimelig at uforlivoren bortfalt for resten av straffetiden »da den straffedømte jo da underholdes på offentlig bekostning og ikke skal ha livore i tillegg hertil. En måneds livore kan derimot være på sin plass som en liten første støtte når han slipper ut av fengslet.« Det samme gjaldt den som var innsatt i forbedrings- eller tvangsarbeidshus.

I proposisjonen om uforhets- og alderstrygd av 1918 gjorde departementet en del endringer i Trygdekomiteens forslag (§§ 10 og 71), men sluttet sig i det vesentlige til flertallets forslag.

Med Folkepensjonskomiteen av 1919 kom det avgjørende omslag. Denne bygger på skattesystemet, og dermed kom

spørsmålet i en ganske annen stilling. Komiteen hevder at det fremdeles ikke er tale om noen understøttelseskasse, men om en virkelig trygdeinnretning. Det fastholdes at det er den trygdede selv som ved sine skatter og sitt verdiskapende arbeide i fortid og nutid som dekker innskuddene. Trygden blir visstnok ikke gjort avhengig av hvor stor denne ydelse vurderes til, men det forutsettes at de trygdede har gjort sin »borgerplikt«. Dette synspunkt kommer først og fremst frem i forslaget og også den nugjeldende lovs § 2, som bestemmer at den som skal være berettiget til trygd må ha opholdt sig her i riket i en viss tid eller arbeidet i norsk tjeneste. Den som største delen av sitt liv tjener fremmede land har ikke krav på pensjon i Norge. »Men det er også personer som hele sitt liv har opholdt sig i Norge, men har forsømt sin borgerplikt ved forbrytelser, dagdriveri, drikkfeldighet etc. at de ikke har noe rettmessig krav på å nyte godt av en samfundstrygd som det her gjelder. Samfundet er visstnok like fullt forpliktet til å sørge for dem i trangstilfelle — i form av fattighjelp. Men den trygd som her foreslås bygger på en almindelig forutsetning om at den trygdede, såvidt det står til ham, har gitt samfundet vederlag for trygdens ydelser, og kan ikke kreves utstrakt til dem som grovt og forsettlig krenker sine plikter i så henseende. Selv om man utelukkende vil anvende en økonomisk målestokk, kan det vanskelig benektes at alvorlige overtredelser av straffeloven indirekte skader samfundets økonomiske liv og forringer dets produksjonsevne.

Ved siden av forsettlig pådradd arbeidsuførhet, misbruk av berusnings- og bedøvelsesmidler og arbeidsuførhet pådradd ved en forsettlig forbrytelse for hvilken fengselsstraff idømmes regnes også det som utelukkelsesgrunn at vedkommende har mistet de statsborgerlige rettigheter eller sittet i tvangsarbeidshus i løpet av de siste 5 år (§ 3). Forslaget inneholder også bestemmelse om hvordan forholdet skal ordnes når den ektefelle pensjonskravet bygges

på er utelukket, når det kan gis dispensasjon og når pensjonsbeløpet kan anvendes til underhold av familien, dessuten at pensjonen kan inndras når pensjonisten avsoner frihetsstraff (§ 49).

Forslaget var ikke enstemmig fra komiteens side, men det blev særlig vedrørende tapet av de statsborgerlige rettigheter sterkt fremhevet at en slik straffedom ikke alltid hadde noen sammenheng med handlinger som krenket vedkommendes plikter overfor trygden, og at det ikke var noen grunn til å innføre en tilleggsstraff for visse forbrytelser i trygdeloven. På den annen side fant mindretallet at den som har utsonet fengselsstraff på 6 måneder eller derover ikke burde ha adgang til å regne fengselstiden med i den tid han måtte ha arbeidet i det norske samfunds tjeneste.

Departementet foretok de nødvendige forandringer som fulgte av at uforheltstrygden nu blev utskilt, og holdt sig ellers i det vesentlige til flertallets forslag. Men departementet vil ha den tiden den trygdede ikke må ha vært i fengsel eller arbeidshus forhoiet til 10 år. Den som efter sitt 60de år hadde fått en slik dom måtte nemlig som regel antas å tilhøre den klasse mennesker som ikke har gjort sig fortjent til trygdens ydelser ved å arbeide og skatte efter evne. Departementet uttaler også at det ved en eventuell revisjon av straffeloven bør komme under overveielse å opstille tapet av pensjonsrett som tilleggsstraff for visse lovovertreddelser.

De foreliggende forslag kom til behandling i Stortingets forsterkede sosialkomite i 1921, hvor komiteen delte sig i et flertall og et mindretall, desuten også i en mindretallsfraksjon. Denne mindretallsfraksjon foreslo tiden man ikke må ha sittet i fengsel eller tvangsarbeidshus igjen nedsatt til 5 år. Noe nytt av betydning for de straffedømte blev det forøvrig ikke tale om. Flertallets forslag gikk ut på at saken ikke skulde tas under behandling for det også var blitt fremlagt et forslag på grunnlag av innskuddssystemet.

I 1922 blev så også dette forslag fremlagt. Det regner med både en grunnpensjon og en tilleggspensjon. Grunnpensjonen skal være ens for alle som fyller 70 år i ett og samme kalenderår, og skal utgjøre en viss prosent av den trygdedes andel i aldersfondet. Tilleggspensjonen ydes når det er nødvendig for at den samlede alderspensjon kan bli så stor som lovutkastet forutsetter. Bare når det gjaldt tilleggspensjonen skulde det å ha sittet i fengsel eller tvangsarbeidshus i de sidste 5 år ha betydning (§ 10), og pensjonen bli inndradd i mellomtiden (§ 46).

Da alle disse forslag endelig kom til behandling i odelstinget i 1923, blev resultatet de bestemmelser i alderstrygdloven av 1923 (som aldri trådte i kraft) som i det vesentlige svarer til bestemmelsene i den gjeldende alderstrygdlov av 1936. Det er nu blitt gjort noen forandringer i reglene om tilståelse av pensjon til familien når den pensjonsberettigede selv er utelukket. Sosiallovkomiteen av 1935 som tok alderstrygdsaken op igjen, fant det nemlig lite rimelig at også ektefellen og barnet skulde straffes med pensjonsutelukkelse. Særlig urimelig blev det når den pensjonsberettigede straffedømmes for å ha forsømt sin underholdsplikt. I § 27 (§ 28 i loven av 1923) er det også foretatt en liten endring for å gøre det klarere at de forsorgede ikke skal lide for pensjonistens straffeavsoning.

Bestemmelsen i alderstrygdlovens § 3 er kanskje det tydeligste eksempel på de ubeldige sider vår nuværende ordning har. De andre lover er optatt av å holde »de uverdige« borte fra de statsborgerlige rettigheter, for største delen på en helt utvortes måte. Det samme gjør alderstrygdloven når den uten videre bygger på en lidligere straffedom, og gjør den til kriterium på at vedkommende ikke har »rettmessig krav« på trygden, at de ikke er verdige til denne »ærespensjon«, denne »æresskilling« som det blev sagt under odelstingsdebatten i 1923, men var »av den art at han får gå til fattigvesenet, der hører han hjemme og ikke i det gode selskap som her er tenkt på«, som statsråd Klin-

genberg sa da tidsgrensen for dem som hadde sittet i fengsel eller arbeidshus blev drøftet.

Ved siden av de andre innvendinger er dertil også å innvende at om det nok var sterkt fremme at trygden skulde være en »etterlønn« for mennesker som har forsøkt å berge sig gjennom livet på en hederlig måte så langt kreftene rakk, så må vi også huske på at trygden bygger på den solidaritetstanke at vi alle sammen skal være med på å bære samfundets felles byrde når det gjelder forsørgelsen av de gamle. For samfundet kan det for såvidt være det samme om det er fattigkassen eller trygdekassen som må punge ut. Noe ganske annet er det for de forsørgelsespliktige slektninger, når fattigvesenet krever sine utgifter erstattet hos dem. Alderstrygdloven bestemmer at pensjonen kan gå til familien når forsørgeren selv er utelukket. Men når de pårørende må forsørge den utelukkede, hvad så?

Loven har nok ryggen fri, da regelen kan fravikes i det enkelte tilfelle når særlige forhold gjør det rimelig. Trygdemyndighetene kan da ta alle forhold i betraktning, både dem som gjelder vedkommende selv og dem som gjelder hans familie. Til syvende og sist er spørsmålet derfor overlatt til deres skjønn. Men det har allikevel meget å si at utelukkelsen er gjort til regel, mens det annet er undtagelsen som trenger en særlig begrunnelse. Dermed er lovens ånd gitt. Slik som regelen om fradømmelsen av de statsborgerlige rettigheter er i straffelovens § 30,2 første punktum blir det derfor en høist problematisk affære å overlate det til andre lover og andre myndigheter å treffe bestemmelser med slike strafferettslige konsekvenser. Det er fremdeles den store innvendig vi har, vi mangler fremdeles system og sammenheng, og har liten oversikt. Dommens konsekvenser unddras straffeloven og straffedomstolen og gis lovgivningens tilfeldigheter i vold. Den straffedomte selv har ofte liten greie på den statsborgerlige rettsløshet han har pådradd sig, det er noe han først opdager hvis og når spørsmålet blir aktuelt for ham. Det kunde for såvidt være

en ide å få utarbeidet en oversikt over tilleggsstraffene, en ny slags »meddelelse til domfældte«, så han visste hvad han hadde å holde sig til og kjente straffens rekkevidde.

Ulikheten er fremdeles stor, og det ikke bare fordi de straffedomte rammes så forskjellig fordi den følgen som ikke betyr så meget for den ene kan ramme en annen alvorlig. Men når det gjelder den ene loven har lovgiverne vært strenge mennesker som stiller store krav til verdigheten, når det gjelder en annen lov har det vært andre lovgivere som har hatt et annet syn.

Ved siden av fører det også til altfor stor ensidighet å overlata spørsmålet til spesiallovgivningen. Det er bare det ene hensynet som blir tatt i betraktning: de moralske krav som skal stilles til et menneske for å være værdig og skikket til vedkommende stilling, erhverv eller rettighet. I iveren etter å beskytte stillingen og standen glemmer man bort at saken også har en kriminalpolitisk side. Det hjelper ikke om det ikke er vedkommende lovs hensikt å straffe, når bestemmelsen i hoi grad virker som en straff. Vi kan ikke vente at det skal være noen strafferetsinteressert representert i det almindelige lovgivningsarbeide. Det eneste naturlige skulde være å overlata slike bestemmelser mest mulig til straffelovgivningen, hvor de forskjellige sider kan bli tatt hensyn til og veiet mot hverandre. Hvor uheldig ordningen nu er er alderstrygdloven igjen det tydeligste eksempel på. Grunnen til at bestemmelsen i § 3 gik igjennem uten en eneste innvending, er neppe den at odelstingsmedlemmene var så avgjort for bestemmelsen, men det gjaldt å få denne lenge omtalte og efterlengtede loven satt ut i livet. Man hadde simpelthen ikke tid til å hefte sig med slike spesialspørsmål, som jo var blit behandlet tidligere.

Men først og fremmest må det bli plan og sammenheng i straffeloven selv, i dens egne prinsipper. Og det gjelder å få det gjort så snart som mulig for andre lover går i alderstrygdlovens spor. Så meget mer som det ikke er få mennesker som blit dømt til tap av de statsborgerlige ret-

tigheter i følge straffelovens § 29, 2. Dessverre har ikke kriminalstatistikken på grunn av budgett vanskeligheter hatt oversikt over tilleggsstraffene siden 1930. Men ser vi på statistikken for årene 1923—1930, kan vi i all fall få et inntrykk av hvordan forholdet er. Uten å kunne si noe med sikkerhet om hvordan tilstanden er nu, så viser i all fall statistikken i disse årene en stigning av antallet tilleggsstraffer, særlig når det gjelder den automatiske fradømmelse i følge § 30,2, første punktum — i årene 1929 og 1930 utgjorde de vel halvparten, som nedenstående oversikt viser. I 1923 mistet 477 stemmeretten og adgangen til å opnå offentlig tjeneste, i 1924: 533, i 1925: 556, i 1926: 543, i 1927: 595, i 1928: 604, i 1929: 643, i 1930: 631. Av disse 4582 mennesker mistet i alt 1538 rettighetene automatisk, nemlig i årene 1923 og 1924 til sammen 244, i 1925 og 1926: 383, i 1927 og 1928: 497 og i 1929 og 1930: 614.
